

KUTADGU BİLİG'DE DİNLEME VE KONUŞMA BECERİSİNE İLİŞKİN SÖZLER**Akif ARSLAN***Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, akifarслан78@mynet.com***ÖZET**

Konuşma ve dinleme insanların iş, aile ve toplumdaki başarısı yanında okuma ve yazma becerilerini de önemli düzeyde etkileyebilmesi yönüyle Türk eğitim sisteminde üzerinde önemle durulan iki dil becerisidir. Bu önemlerinden dolayı bu çalışmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak Kutadgu Bilig'deki konuşma ve dinleme becerilerine ilişkin sözler tespit edilmiştir. Çalışmanın sonunda Kutadgu Bilig'de "Sözü çok söyleme, sırasında ve az söyle; binlerce söz düğümünü bu bir sözde çöz."; "Çok söylemekle insan âlim olmaz; çok dinlemekle âlim baş köşeyi bulur." "Bil ki ancak iki türlü insan konuşmaz: biri bilgisiz, biri de dilsiz."; "Sözü çok söyledin, dikkat et, tazeliğini kaybetmesin; çok sözden insan usanır."; "Her sözü dinle, ancak lüzumlu olanı al; lüzumsuz olan sözleri orada bırak." gibi dinleme ve konuşma eğitiminde kullanılabilir birçok özlü sözün olduğu ve bu sözlerden hareketle konuşma ve dinleme eğitimine ilişkin çeşitli kurallara ulaşılabileceği belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Kutadgu Bilig, konuşma ve dinleme becerisi

GİRİŞ

Sağlıklı, mutlu ve başarılı toplum olabilmenin, yaşam kalitesini arttırmanın ön şartlarından biri de etkili ve doğru iletişim kurmaktır. İnsanlar arasında sağlıklı ilişkilerin kurulabilmesi için etkili bir iletişime ihtiyaç vardır. İnsanların her devirde en yaygın kullandıkları iletişim aracı ise dil'dir (Doğan, 2008: 262). İletişimin en temel unsuru olan dil, duygu ve düşüncelerin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan, toplumu millete dönüştüren, düşüncelerin, duyguların, isteklerin bütün incelikleriyle açığa vurulmasına olanak sağlayan önemli bir kurumdur (Aksan, 2000:13). Bu araç okuma ve yazma becerileri yanında dinleme ve konuşma becerilerinin kullanılmasıyla da geliştirilir.

Güncel Türkçe Sözlük'te konuşmak kavramı "bir dilin kelimeleriyle düşüncesini sözlü olarak anlatmak", "belli bir konudan söz etmek, "bir konuda karşılıklı söz etmek, sohbet etmek" (Türkçe Sözlük: 2005:1213) şeklinde tanımlanmıştır. Diğer bir tanımda konuşma, düşüncelerin ve duyguların görülür ve işitilebilir simgeler aracılığıyla düzenli bir biçimde iletilmesi ve karşılıklı olarak gerçekleşen bir etkileşimsel süreç olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2008: 22). Başka bir ifade ile konuşma duyguların, düşüncelerin ve bilgilerin dil aracılığı ile aktarılmasıdır (Sever, 1997: 20). Konuşma becerisi insanların iş, aile ve toplum hayatındaki başarısı yanında okuma, dinleme ve yazma becerilerini de önemli düzeyde etkileyebilmesi yönüyle Türk eğitim sisteminde üzerinde önemle durulan bir dil becerisidir. Buna rağmen toplum fertleri arasındaki konuşmalara dikkat edildiğinde bireylerin kendilerini yeterlikle ifade edebilecekleri sözcük dağarcığına sahip olmamaları, genel olarak dilin doğru kullanılmaması, argoyle konuşma, sağlıklı iletişim kurulamamasından kaynaklanan anlaşmazlıklar gibi hususlar konuşma eğitiminde çeşitli sıkıntılar olduğunu göstermektedir. (Kılıç, 2002, 38).

Dinleme kavramı ise Güncel Türkçe Sözlük'te "işitmek için kulak vermek, ,birinin sözünü, öğüdünü kabul edip gereğince davranmak" (Türkçe Sözlük: 2005:534) şeklinde tanımlanmıştır. Özbay (2009: 49) ise dinlemeyi "kişinin tercihine bağlı olarak, seçerek ve isteyerek algıladığı sesler bütünü" şeklinde tanımlamıştır. Göğüş'e (1978: 228) göre dinleme "İşittiğini anlamak amacıyla dikkat harcamak ve bir sonuç çıkarmak için konuşmayı

1 | Arslan (2012). Kutadgu Bilig'de Dinleme Ve Konuşma Becerisine İlişkin Sözler, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:7 ss: (1-16)

izleme” iken Güneş’e (2007: 74) göre dinleme “işitilen bilgileri seçme, düzenleme, ön bilgilerle konuşmacının aktardıklarını bütünleştirme ve zihinde yapılandırma”dır. İnsanın iletişiminin yaklaşık yarısını oluşturan dinleme yoluyla küçük yaşlardan itibaren anlama becerisi gelişmektedir (Arı, 2006: 177-181). Okuma, konuşma, yazma becerilerinin gelişiminin temelinde de dinleme becerisi vardır (Aydın ve Şahin, 2009:454). Başarılı insanların iyi bir dinleyici oldukları, dinlemenin insanlar arasındaki anlaşmayı kolaylaştırdığı, dinlemenin insanların arasındaki sevgi ve saygıyı arttırdığı, şiddeti önlediği düşünülmektedir (Umagan, 2007:151). Buna rağmen bu dil becerisinin gelişiminde gereken hassasiyetin gösterilmediği, hatta dinleme için “ihmal edilmiş beceri” (Özbay ve Melanlıoğlu, 2012: 87) şeklinde niteleme yapıldığı görülmektedir.

Dinleme ve konuşma becerisi, taşıdıkları önemden dolayı, tarih boyunca insanlığı meşgul etmiştir. Tarih boyunca edipler, şairler, bilim adamları bu becerilerin önemine ilişkin çok sayıda özlü söz söylemiş, eserlerinde bu becerilere değinmişlerdir. Bu becerilerle ilgili çok kıymetli ve özlü söz söyleyen bir düşünür de on birinci yüzyıl edebiyatçısı, şairi ve bilim adamı olan Yusuf Has Hacıp’tir. Yusuf Has Hacıp Kutadgu Bilig adlı eserinde birey, toplum ve devlet ilişkilerini, insanın ihtiyaç duyduğu bilgi, görgü ve erdemleri, ideal toplum düzenini ve toplum hayatında meydana gelen iç karışıklıklara yönelik çözüm önerilerini ele alır. Bu eserdeki düşünceler atasözleriyle, mecazlı anlatımlarla ve tanınmış kişilerin sözleri ile örneklendirilir (Kudret, 87: 1995).

Bu araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılarak (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 39) Kutadgu Bilig’deki konuşma ve dinleme becerisiyle ilgili sözlerin belirlenmesi ve bu sözlerden hareketle bu iki dil becerisine ilişkin çeşitli kuralların ortaya konulması amaçlanmıştır. Tespit edilen sözlerin günümüz Türkçesindeki karşılığı Reşit Rahmeti Arat’ın çevirisini yaptığı Kutadgu Bilig’den (2006) faydalanılarak beyit numaralarıyla birlikte yazılmıştır.

Kutadgu Bilig’de Konuşma Becerisiyle İlgili Sözler

Sosyokültürel yapı içerisinde konuşmaya diğer becerilere göre daha fazla yer verildiği için toplumda, konuşmanın nerede ve nasıl yapılacağı, konuşmayı yapan bireyin nitelikleri ve dinleyen insanlar üzerindeki etkileri sürekli tartışılmaktadır. Sahip olduğu önemden dolayı konuşma becerisi tarih içinde Kaşgarlı Mahmut gibi birçok düşünür tarafından ele alınmıştır (Batur, 2012:219-231). Bu beceriyi ele alan düşünürlerden biri de Yusuf Has Hacıp’tir. Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig adlı eserinde çeşitli sözlerle konuşma eğitiminde kullanılacak çeşitli kurallar ortaya koymuştur. Örneğin bu eserdeki “Söz doğru söylenirse, faydası çoktur; eğri söz daima mezmûmdur.”, “ Vücûdun nasibi hep ağızdan girer, rûhun nasibi ise, doğru sözdür ve kulaktan girer.” sözleri konuşurken yalan konuşmamanın önemini vurgulamaktadır. Yalan, bir bireyin ve konuşmasının inandırıcılığını kaybetmesine yol açabilen bir konuşma kusurudur. Toplumda yalancı olarak bilinen bireyler kişisel görünüşü ile kişiliği arasında tutarsız bir imaj oluşturduklarından ne anlatırlarsa anlatsınlar inandırıcı olamamaktadırlar (Özdemir, 2008: 24). Yine bu eserdeki “Alçak gönüllülük insanı sevdirebilir; kendisini sevdiren kimseler arkadaşlarını da memnun ederler.” sözü iletişimde alçak gönüllü olmanın, kibirli olmamanın önemini vurgulamaktadır. Bir konuşmacının toplumun karşısına çıkıp “Bakin ben neler biliyorum, size neler öğreteceğim neler...” havasında olması dinleticiler tarafından hoş karşılanmaz (Şenbay, 2009: 23). Bu örneklerden hareketle konuşma

becerisiyle ilgili aşağıdaki sözlerin konuşma eğitiminin çeşitli kurallarının ortaya konulmasında kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

162 Anlayış ve bilgiye tercüman olan dildir; insanı aydınlatan fasih dilin kıymetini bil.

“uķuşķa biligke bu tılmaçı til
yaruttaçı emi yorık tilni bil”

163 İnsanı dil kıymetlendirir ve insan onunla saadet bulur; insanı dil kıymetten düşürür ve insanın dili yüzünden başı gider.

“kişig til ağırlar bulur kıut kiş
kişig til uçuzlar barır er başı”

164 Dil arslandır, bak eşikte yatar; ey ev sahibi, dikkat et, senin başını yer.

“til arslan turur kör işikte yatur
aya evlig er saķ başıñı yiyür”

165 Dilinden eziyet çeken adam ne der, dinle; bu söze göre hareket et, onu daima hatırdada bulundur.

“tilin emgemiş er negü tir eşit
bu söz işke tutğıl özünge iş it”

166 Bana dilim pek çok eziyet çektiriyor, başımı kesmesinler de ben dilimi keseyim.

“mini emgetür til idi ök telim
başım kesmesüni keseyin tilim”

167 Sözüne dikkat et, başın gitmesin; dilini tut, dışın kırılmasın.

“sözünğni küdeşgil başıñg barmasun
tiliñgni küdeşgil tişinğsinmasun”

169 Sen kendi selametini istiyorsan, ağzından yakışksız bir söz kaçırma.

“esenlik tilese seniñg bu özünğ
tiliñgde çıkarma yarağsız sözünğ”

170 Söz bilerek söylenirse bilgi sayılır, bilgisizin sözü kendi başını yer.

“bilip sözlese söz biligke sanur
biligsiz sözi öz başını yiyür”

171 Çok sözden fazla fayda görmedim; amma söylemek de faydasız değildir.

“öküş sözde artuķ asıg körmedim
yana sözlemişte asıg tulmadım”

172 Sözü çok söyleme, sırasında ve az söyle; binlerce söz düğümünü bu bir sözde çöz.

“öküş sözleme söz birir sözle az
tümen söz tüğünin bu bir sözde yaz”

173 İnsan söz ile yükseldi ve sultan oldu; çok söz başı, gölge gibi, yere serdi.

“kişi söz bile ıoptı boldı melık

öküş söz başıg yirke kıldı kölik”

174 Çok konuşan kimseye bilgi “Gevezelik etti.” der; söylemezse de ona “dilsiz” der.

“öküş sözlese yanğşadı tir bilig

yana sözlemese ađın tir tilig”

175 Mademki böyledir, sen fasih dil kullan; dil fasih olursa insanı yükseltir.

“kalı mundağ erse yorık utru ur

yorık utru ursa kişig yoklatur”

176 Dili iyi gözet, başın gözetilmiş olur; sözünü kısa kes, ömrün uzun olsun.

“tilig keç küdeşgil küdeşildi baş

sözünğni kısurğil uzatıldı yaş”

177 Dilin faydası çok olduğu gibi, zararı da çoktur; dil bazen övülür, bazen de çok sövülür.

“til aşğı telim bar yasıma öküş

ara ögdilür til ara miğ söküş”

178 Madem ki böyledir, sözü bilerek söyle; sözün gözsüzlere, körlere göz olsun.

“kaları mundaà erse bilip sözle söz

sözünğ bolsu közsüz karağuka köz”

179 Bilgisiz insan, şüphesiz, kördür; ey bilgisiz, yürü; bilgiden nasip al.

“bilgisiz karağtu turur belgölüg

yori ay biligsiz bilig al ülüg”

180 Bak, doğan ölü; ondan eser alarak, söz kalır; sözünü iyi söyle, ölümsüz ol.

“tođuglı ölü kör kalar belgü söz

Sözünğedgü sözle özünğölgüsüz”

181 İnsan iki şey ile kendisini ihtiyarlamaktan kurtarır; biri iyi iş ve diğeri iyi söz.

“iki neğ bile er karamaz özi

bir edgü kılınçı bir edgü sözi”

182 Bak, insan doğdu, öldü; sözü kaldı; insanın kendisi gitti, adı kaldı.

“kişi toğdı öldi sözi kaldı kör

özi bardı yalñuğ atı kaldı kör”

183 Kendin ölümsüz bir hayat dilersen, ey hakim, işin ve sözün iyi olsun.

“tiriglig tilese özüng ölmegü

Kılınçınğsözünğ edgü tut ay büğü”

185 Her sözü saklamayı da anlayış hoş görmez; insan lüzümlü olan sözü söyler, gizlemez.

“kamuğ sözni yığsa ukuş taplamaz

kerek sözni sözlere kişi kizlemez”

189 Gümüşü bir işe sarfedersen, biter, tükenir; sözünü işe sarfedersen gümüş kazanılır.

“kümüş işge tutsa tüker alkınur

sözüm işke tutsa kümüş kazganur”

190 İnsandan insana, miras olarak, söz kalır; vasiyet edilen sözü tutmanın faydası çoktur.

“kişidin kişike kumarı söz ol

kumarı sözü tutsa asğı yüz ol”

205 Sözü söyleyen yanılabilir ve şaşırır; anlayışlı isterse, bunu düzeltir ve tashih eder.

“sözüg sözledeçi azar hem yazar

ukuşluğ eşitse onğarur tüzer”

214 Bilgili bilgisini dil ile meydana çıkarmazsa, yıllarca yatsa bile, onun bilgisi muhitini aydınlatmaz.

“biliglig çıkarmasa bilgin tilin

yarutmaz anıng bilgi yatsa yılın”

270 Ölüden diriye kalan miras sözdür; miras kalan sözü tutmanın yüzlerce faydası vardır.

“ölügdin tirigke kumarı söz ol

kumarı sözü tutsa asğı yüz ol”

274 Akıl süsü dil, dil süsü sözdür; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür.

“ukuş körki til ol bu til körki söz

kişi körki yüz ol bu yüz körkiköz”

275 İnsan sözünü dili ile söyler; sözü iyi olursa, yüzü parlar.

“tili birle yalıngu söz sözlener

sözi yakşı bolsa yüzi suvlanur”

547 Halk içinde kim nüfûz sahibi olursa, onun dili ve sözü tatlı olmalı, kendisi tevâzû göstermelidir.

“yoriğ bolsa kimiing buđunka sözi

süçig tutğu til söz me qodđı özi”

964 Kırmızı dil senin ömrünü kısaltır; selamet dilersen onu sıkı tut.

“kızıl til kıılır kızğa yaşlığ sini

esenlik tilese katıg ba anı”

966 Kara başın düşmanı kırmızı dildir; o ne kadar baş yemiştir ve yine de yemektedir.

“kara baş yağısı kızıl til turur

neçe baş yidi bu tağı ma yiyür”

967 Bil ki ancak iki türlü insan konuşmaz: biri bilgisiz biri de dilsiz.

“başıngni tilese tilingni küdes

Tili nîg tegme künde başınġnı yanur”

970 Dilsizin dili konuşmaz, bilgisizin dili de sözünü saklayamaz.

“aġın kendü berklig tili sözlemez

biligsiz tili ol süzin kizlemez”

971 Bilgisizin dili daima kilitli olmalı ve bilgili insan da diline hâkim bulunmalıdır.

“biligsiz tili tutçı berklig kerek

biliglig kişi tikle erklig kerek”

977 İnsan yaşadığı müddetçe söz söylemez olur mu; lakin gerekeni söyler, saklamaz.

“tirig bolsa yalınġ uķ ķalı sözlemez

kerekligni sözler kişi kizlemez”

978 İnsanın konuşması için kendisine bir şey sorulmuş olmalı; sorulmadığı takdirde, aġzını açmamalıdır.

“ayıtġu kerek söz kişi sözlese

ayıtmasa sözni ķatıġ kizlese”

983 Şimdi sen sadece dilin zararından korkar ve konuşmazsan, bütün faydalı sözlerin olduğu yerde kalır ve bir fayda temin etmez.

“bu til yasınġa ķorķsa emdi özünġ

yatu ķalġa barca asıġlıġ sözünġ”

985 Boş söz bilgisizin aġzından çıkar; bilgisiz adama âlim hayvan der.

“yava söz biligsiz tilindin çıkar

biligsiz kişig bilge yılķı atar”

986 Boş ve densiz konuşan ayak takımıdır; onun başını yiyen de bu boş sözlerdir.

“ķara ķılķı tenġ siz yava sözlegen

yava söz turur bu ķara baş yigen”

987 Söz boş yere söylenirse çok zarar getirir; söz yerinde söylenirse, faydalı olur.

“ya va sözlese söz neçe yaz ķılur

eġer sözleyü bilse asġı bolur”

991 Vücûdun nasibi hep aġızdan girer, rûhun nasibi ise, doğru sözdür ve kulaktan girer.

“et öz ülgı barķa boġuzdın kirür

bu can ülgı çın söz ķulaķtın kirür”

992 Bak bilginin iki alameti vardır; bu iki şey ile insan bahtiyar olur.

“bilig belġüsi kör iki nenġturur

bu iki bile er ķızıl enġgurur”

993 Bunlardan biri dildir, biri boġazdır; insan bu ikisine hâkim olursa çok fayda görür.

“biri til turur kör birisi boğuz

bu iki basa tutsa aşğı ögüz”

994 Bilginin boğazına ve diline hakim olması lazımdır; boğazını ve dilini gözeten bilgililere ihtiyaç vardır.

“biliglig boğuz tilke erklig kerek

boğuz til küdeşgen biliglig kerek”

1005 Fazla söz sormadan söylenip, insanı usandıran sözdür.

“bu ay toldı aydı öküş söz ol ol

ayıtmadı sözlep irikse köngül”

1006 Az söz ise, sorulduğu zaman söylenen ve bir ihtiyacı karşılayan sözdür.

“bu az söz ol ol kim ayıtmışka öz

c cevap birse sözke yanut kılsa söz”

1008 Sözü güzel ve iyice düşünerek söyle; ancak sorulduğu zaman söyle ve kısa kes.

“sözüg yakşı sözle idi saķnu öz

ayıttuķta sözle yana terkin üz”

1025 Söz doğru söylenirse, faydası çoktur; eğri söz daima mezmûmdur.

“köni sözlese söz kör aşğı öküş

ķalı sözlese egri barca söküş”

1026 Doğru söyleyecekse dilin kimıldasın; sözün eğri ise, onu saklamalısın.

“köni sözler erse tilingtepresü

sözünğ egri erse özünğkizlesü”

1027 Konuşmayan kimseye dilsiz derler; çok söyleyenin adı ise, geveze başıdır.

“tiling sözlemese aģın tir kişi

öküş sözlese atı yangsaķ başi”

1311 Hangi iş olursa olsun sen onu tatlı dille karşıla; her işte tatlı dil kullanırsan, saadet sana bağlıdır.

“ķayu işte bolsa yoriķ utru tut

yoriķ utru tutsa sarıģa örge ķut”

1747 Bu dünyada zenginlik dilersen, özünle ve sözünle doğru ol.

“bu dünyada baylıķ tilese özünğ

köni bol könili köze tut sözünğ”

1916 Söylenmeyen söz som altın sayılır; ağızdan çıkınca, bakır olur.

“sözüg sözlemese sav altun sanı

baķır boldı tildin çıkarsa anı”

2072 O güler yüzlü, tatlı sözlü, yumuşak huylu olmalı ve bütün hareketlerinde de bunlara uygun davranmalıdır.

“küler yüz süçig söz silig öz kere

kıılınçı bularka tükel tüz kerek”

2230 Alçak gönüllülük insanı sevdire; kendisini sevdiren kimseler arkadaşlarını da memnun ederler.

“könğül kıldk bolsa sevitür kişig

sevitmiş kişiler av itur işig”

2440 Bir insanın tabiatı iyi olursa, sözlerini tartarak söyler; sözleri tartan insanın işi çok temiz olur.

“kıılınçı onğay bolsa tenğler söz ök

sözüg tenğler erniğ işi keç sözük”

2475 Her kese karşı küçük ve alçak gönüllü davranmalı; dili yumuşak ve şekerden daha tatlı olmalıdır.

“könğül kıldk bolsa kumuğka kişig

tili bolsa yumşak şekerde süçig”

2479 Güler yüz ve tatlı söze insan ısınır; insan kime ısınır, ona kul-köle olur.

“küler yüz isik sözke yalnguk isir

isinse bu yalnguk bolur kul eşir”

2481 Kulağı delik, aklı ve bilgisi geniş, tavrı ve hareketi doğru, sözü ve özü bir olmalıdır.

“kulağı sak erse ögi bilgi kiğ

yorığı tüz erse tili köngli tenğ”

2515 Avam memlekete karşı suç işlerse, başı gider; konuşurken dili suç işlerse, dişi kırılır.

“kara ilke yazsa kırıtur başın

tili sözde yazsa uşatur tişi”

2517 Sonra çok okudum, dil ihtiyatsız konuşurken, gönül sırrını ifşa etmiş ve o kimseyi yaralamıştır.

“öküş me eşittim bu til sözlemiş

könğül sırrı açılıp erin başlamış”

2579 İnsan sözü ile söğer ve dili ile acıtırsa, bu kemiğe sızı ve gönüle ateş olur.

“sözün sökse yalnguk açıtısa tilin

sünğ ükke sızığ ol köngülke yalın”

2580 Vurulan kamçı yarası kapanır ve çabuk geçer; dil acısı ise, yıllarca dinmez.

“urup berge başı büter terk söner

tilin sökse bütmez açığı yılın”

2684 Bu ağız bir in gibidir; sözün oradan çıkarsa seher yeli gibi olur.

“bu azıñ mî sali onğür sanı teg

sözü ñğ çıkısa andın şehar tanı teg”

2685 Dünyaya yayılır ve artık toplanmaz; onu bütün halk duyar ve artık örtülmez.

“yazıldı ajunğa anı tirgüsüz

eşitti tözü h̄alq anı örtgüsüz”

2686 Ağızdan bazen ateş, bazen de su çıkar; bunlardan biri yapa, biri de yıkar.

“ağızdın ara ot ara suvçıkar

birisi itigli birisi yıkar”

2687 Lüzumsuz söz yanan ateş gibidir; onu ağızdan çıkarmamalısın, sonra kendin yanarsın.

“küyer ot teg ol bu kereksiz sözün̄g

ağızdın çıkarmağu küygey özün̄g”

2688 Dilin söylediği iyi söz ise, akar su gibidir; nereye akarsa, orada çiçek açar.

“aakar suvteg ol bu tilin ed̄gü söz

ıayuka bu aısa çiçek öndi tüz”

2691 Gönül sırrını iyi muhafaza et, sen onu söyleme; eğer söylersen, pişmanlığı yıllarca sürer.

“kön̄göl sırrı berk tut sen ayma tilin

ıalı aydın̄gerse ökün̄çi yılın”

2692 Kırmızı dil kara başın amansız düşmanıdır; bu düşmanı sıkı tut ve huzur içinde yaşa.

“kızıl til kıara başka yavlaı yağı

bu yavlaı yağı bekley inçin salın”

3425 Bak, yiğit o kimsedir ki, insanlar arasında gezer, fakat dilini muhafaza eder ve böylece baş köşeye geçer.

“er ol er turur kör kişiler ara

yorıp til ködezse bu bulsa töre”

3430 İnsanlara kaba söz söyleme, kaba sözün acısını gönül uzun yıllar çeker.

“irig sözlemegil kişike tilin

irig sözke ağırrı kön̄göl kiç yılın”

4041 Kendisinden büyüğe hizmet etmeli; dilini tutmasını bilmeli ve ulu orta söz söylememelidir.

“özinde uluğka tapug kılsa öz

tilin beklese keç kıatıg tutsa söz”

4117 Doğru söz söyle, bu seni mesut eder; söz söylerken de yalnız kendi haddin olan sözü söylemelisin.

“koni sözle sözni kızartgay en̄gin̄g

sözüg sözlemegil međer öz ten̄gin̄g”

4184 Gayret et, küçüklerin sana tahakküme kalkışmalarına meydan verme; onlarla ağız şakası yapma, diline hakim ol.

“basıtma kıatıgılan kıçigke özün̄g

tilin oynamağıl tıda tut sözünğ”

4335 Bir akıllı insan gördüm, az konuştu; fakat “çok konuştum.” diye yıllarca pişman oldu.

“uğuşluğnı kördüm kör az sözledi

öküş sözledim tip ökündi yılın”

5436 Dilim kendisini tutamadı ve çok konuştu; sözüm azalmadı ama itibarım azaldı.

“tilim tıdnumadı telim sözledi

sözüm eksümedi suvı eksüdi”

5777 Doğru söz acıdır; onu hazmedebilirsen, yarın faydasını görürsün, o sana zevk verir.

“köni söz açığ ol sınığürgil anı

yarın asğı kelgey süçitgey sinş”

6606 Bilgisiz yürek ve dil neye yarar; bilgi ile, su gibi, herkese faydalı ol.

“bilgisiz yürek til negüke yarar

Bilig birle suvteğ kamuğka yara”

6628 Sözü çok söyledin, dikkat et, tazeliğini kaybetmesin; çok sözden insan usanır.

“öküş sözledinğsöz suvı barmasun

öküş sözke yalğar bu yalğuk ire”

Kutadgu Bilig’de Dinleme Becerisiyle İlgili Sözler

Başarılı insanların iyi bir dinleyici oldukları, dinlemenin insanlar arasındaki anlaşmayı kolaylaştırdığı, dinlemenin insanların arasındaki sevgi ve saygıyı arttırdığı, şiddeti önlediği düşünülmektedir (Umagan, 2007:151). Buna rağmen bu dil becerisinin gelişiminde gereken hassasiyetin gösterilmediği, hatta dinleme için “ihmal edilmiş beceri” (Özbay ve Melanlıoğlu, 2012: 87) şeklinde niteleme yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, sahip olduğu önemden dolayı, dinleme becerisi tarih içinde Kaşgarlı Mahmut gibi birçok düşünür tarafından ele alınmıştır (Batur, 2012:219-231). Bu beceriyi ele alan düşünürlerden biri de Yusuf Has Hacıp’tir. Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig adlı eserinde çeşitli sözlerle dinleme eğitiminde kullanılabilecek çeşitli kurallar ortaya koymuştur: Örneğin “Kaba söze yumuşak cevap vermeli ve acı sözlere de tatlı dille mukabele etmelidir.” sözü iletişimde tatlı dil kullanılmasının gerekliliğini, nezaketin önemini vurgulayan bir sözdür. Nezaketsiz bireyler nezaketi gereksiz bir ayrıntı, gösteriş, zayıflık emaresi olarak görerek özür dilemekten kaçabilmekte; lütfen, teşekkür ederim gibi ifadeleri kullanmayı sakıncalı görebilmektedirler (Özçay, 2005: 172-175). Yusuf Has Hacıp’in “Her sözü dinle, ancak lüzumlu olanı al; lüzumsuz olan sözleri orada bırak.” sözü ise dinleme eğitiminde zaman zaman dinlenenlerden ilgi ve ihtiyaca yönelik olan bilgilerin seçilmesi anlamına gelen seçici dinleme (Doğan, 2011: 34) yönteminin kullanılması gerektiğini hatırlatan bir söz olarak değerlendirilebilir. Bu örneklerden hareketle dinleme becerisiyle ilgili aşağıdaki sözlerin dinleme eğitiminin çeşitli kurallarının ortaya konulmasında kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır:

960 Bilginin sözünü dinle, itiraz etme; sana sorulmadan da söz söyleme.

“biliglig sözün sen eşit özleme
ayıtmazda aşnu sözünġ sözleme”

1009 Çok dinle, fakat az konuş; sözü akıl ile söyle ve bilgi ile süsle.

“öküş söz eşitgil telim sözleme
uķuş birle sözle bilig birle tüz”

1013 Lüzümlü sözü büyüklerden dinlemeli ve ona göre hareket etmeleri için, küçüklere söylemelidir.

“uluġdın eşitġü kereklik sözüġ
kiçigke ayu birġü tutsa özüġ”

1014 Çok dinlemeli, fakat sözü birer birer söylemeli.....

“öküş tınġlaġu söz birer sözlegü
manġa mundaġ aydı biliglig büġü”

1015 Çok söylemekle insan âlim olmaz; çok dinlemekle âlim baş köşeyi bulur.

“öküş sözleyü bilge bolmaz kişi
öküş eştü bilge bulur tör başı”

1301 Her sözü dinle, fakat hemen inanma; gönül sırrını açma, onu sınıksı sakla.

“sözüġ barça tınġla yime bütme terk
könġül sırrı açma ķatıġ kizle berk”

1911 Ey iyi nizam sahibi, dinlemek söylemekten daha iyidir...

“yanut birdi aydı ay eġġü törü
eşitmek keġ ol sözlemekte körü”

1912 Söz söyleyen canını üzer; dinleyen ise rahat eder ve vücudunu semirtir.

“sözüġ sözlegüçi bu can yavırıtur
eşitġüçi avnur et öz semritür”

1913...çok söz söylememeli, daha çok dinlemeli ve düşünmelidir.

“negü tir eşitgil sınımış büġü
sözüġ sözlemegü eşitġüöġü”

1914 İnsan dinlemekle âlim olur; çok söz söylemekten insanın başı gider.

“eşitmek bile boldı bilge kişi
bu söz söylemekten barır er başı”

1915 Dinlemek kulak için bir zevktir; çok söz söylemekte fayda yoktur.

“eşitse bolur ol ķulaķķa tatıġ
telim sözlemiş sözde bolmaz asıġ”

2984 İhtiyarlar ne derler, dinle, onların sözü gençlerin gözüdür.

“negü tir eşitgil avuçğa sözi

avuçğa sözi ol yigitler közi”

3426 Kaba söze yumuşak cevap vermeli ve acı sözlere de tatlı dille mukabele etmelidir.

“irig sözke yumşak yanut kılsa öz

açığ sözleseler süçig tutsa söz”

4062 İştittiğin sözleri iştitemiş gibi ol, gözünün gördüklerini görmemiş gibi ol.

“eşitmiş sözüğ sen eşitmedük it

Közünğkormişin sen körünmedük it”

5778 Doğru söz, bak, gönüle acı ve sert gelir; sert söz doğrudur; o doğru söz nerede?

“küni söz köngülke kör açığ irig

irig söz köni ol köni söz kıanı”

5874 ...sözü dinle fakat her söze gönlünde yer verme.

“ıdı yakşı aymış kişide burun

Sözüğ tıngla kıılma köngülde orun”

5876 Her sözü dinle, ancak lüzumlu olanı al; lüzumsuz olan sözleri orada bırak.

“sözüng barça tıngla kerekini al

kereksiz sözüğ sen yana evre sal”

6579 İnsanın gönlünü anlamak için, onun dili ve sözü bana şahid idi; şimdi gönül ve dil alaca oldu; kime itaat edeyim?

“kişi köngli bilgü tanuğ erdi til söz

köngül til ala boldı kimke büteyi”

6620 Sözü doğru söyledim, o sert ve acı oldu; doğru söze tahammül eden akıllı insandır.

“köni sözledim söz irig hem açığ

köni sözni yüdgen uçuşluğ ere”

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Araştırma sonunda Kutadgu Bilig’de konuşma eğitiminde kullanılabilecek çeşitli kurallar ortaya çıkmıştır. İletişimde sert ve kaba dilin değil tatlı dilin kullanılması, yalan ve haddi aşan konuşmaların yapılmaması, küçüklemeyle ağız şakası yapılmaması, ulu orta söz söylenmemesi, bazı sözlerin ağızdan çıktıktan sonra toparlanamayacağı dolayısıyla konuşurken ihtiyatlı olunması, güler yüzün ve tatlı dilin beden hareketlerine de yansıtılması, bilgili insanların konuşarak insanlara faydalı olması gerektiği, zamanında söylenen az bir sözün binlerce sözün düğümünü bir sözde çözebileceği, çok ve gereksiz konuşmanın sonunun pişmanlık olduğu, gereksiz konuşmanın insanın itibarını azalttığı, çok ve gereksiz konuşmanın sözün tazeliğini kaybettirebileceği ve

karşdakini bıktırabileceği, sırların saklanması ve iletişimde alçakgönüllü olmanın önemi, dilin sadece zararından korkulması halinde bütün faydalı sözlerin olduğu yerde kalacağı ve bir fayda sağlamayacağı gibi konuşma eğitiminde dikkate alınabilecek çeşitli hususlar eserde ifade edilmiştir. Konuşma eğitimi ile ilgili bu hususlar “Bil ki ancak iki türlü insan konuşmaz: biri bilgisiz biri de dilsiz.”, “Çok dinle, fakat az konuş; sözü akıl ile söyle ve bilgi ile süsle.”, “Konuşmayan kimseye dilsiz derler; çok söyleyenin adı ise, geveze başıdır.”, “Söylenmeyen söz som altın sayılır; ağızdan çıkınca, bakır olur.”, “Akıl süsü dil, dil süsü sözdür; insanın süsü yüz, yüzün süsü gözdür.”, “Gümüşü bir işe sarf edersen biter, tükenir; sözünü işe sarf edersen gümüş kazanılır.”, “Çok konuşan kimseye bilgi ‘Gevezelik etti.’ der; söylemezse de ona ‘dilsiz’ der.”, “Sözü çok söyleme, sırasında ve az söyle; binlerce söz düğümünü bu bir sözde çöz.”, “Sözüne dikkat et, başın gitmesin; dilini tut, dışın kırılmasın.” gibi çeşitli özlü sözlerle ifade edilmiştir.

Araştırmada Kutadgu Bilig’de dinleme eğitiminde de kullanılacak çeşitli kurallar ortaya çıkmıştır. Her sözün dinlenmesi ancak dinlenenlerin içinden sadece lüzumlu olan bilgilerin seçilmesi, tecrübeli insanların sözlerinin dikkatle dinlenmesi, dinlenen her şeye inanılmaması, işitilen her sözün sağda solda konuşulmaması ve sır saklanması, kaba söze yumuşak cevap verilmesi, acı sözlere tatlı dille mukabele edilmesi, bilgili insanların sözünün dinlenmesi, bu insanlara gereksiz yere itiraz edilmemesi, insanların konuşmaktan çok dinlemesi, doğru söze acı da olsa tahammül edilmesi gerektiği gibi dinleme eğitiminde dikkate alınabilecek hususlar eserde dile getirilmiştir. Dinleme eğitimi ile ilgili bu hususlar “Her sözün dinle, ancak lüzumlu olanı al; lüzumsuz olan sözleri orada bırak.”, “İhtiyarlar ne derler, dinle, onların sözü gençlerin gözüdür.”, “Her sözün dinle, fakat hemen inanma; gönül sırrını açma, onu sınıksız sakla.”, “İşittiğin sözleri işitmemiş gibi ol, gözünün gördüklerini görmemiş gibi ol.” gibi çeşitli özlü sözlerle ifade edilmiştir.

Bütün bu verilerden hareketle konuşma ve dinleme eğitimi ile ilgili derslerde Kutadgu Bilig’deki çeşitli cümlelerin kibir, konuşanın sözünü kesme, alay etme, boşboğazlık, usulsüz eleştiri yapma, bencillik, övünme, sert konuşma gibi iletişimde sıkıntılara sebep olan bazı hususlar anlatılırken dikkatlere sunulabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin eserdeki “Konuşmayan kimseye dilsiz derler; çok söyleyenin adı ise, geveze başıdır.” cümlesinden hareketle konuşurken geveze olunmaması gerektiği ifade edilebilir. Gevezelik, her konu hakkında her zaman konuşmak isteyen, konuşmadan duramayan, çok kısa bir olayı bile gereksiz ayrıntılarla uzatan bireylerin konuşma kusurudur. Bu bireyler sokakta karşılaştığı zaman kendilerinden kaçılan, anlattığı gereksiz şeylerle karşıdakinin canını sıkabilen bireylerdir (Akbayır, 2007: 186). Eserdeki “Alçak gönüllülük insanı sevdirir; kendisini sevdiren kimseler arkadaşlarını da memnun ederler.” sözünden hareketle ise iletişimde alçak gönüllü olmanın, kibirli olmamanın önemi dile getirilebilir. Kibir, hep ben bilirim, başkaları benden daha iyisini bilemezler havasında olan bireylerin konuşma kusurudur. Bu bireylerin konuşurken kendilerini diğer bireylerden üstün görmesi, onlara tepeden bakması çeşitli iletişim çatışmalarına yol açabilmekte ve bu bireylerin toplum içinde sevilmeyen bireyler olmasına sebep olabilmektedir (Uluç, 2010: 176).

WORDS ABOUT LISTENING AND SPEAKING SKILLS IN KUTADGU BILIG

ABSTRACT

Speaking and listening are two skills essentially focused on in Turkish education system as they are capable to influence essentially the reading and writing skills in addition to success in work, family and society. Because of this importance in this study words about speaking and listening skills in Kutadgu Bilig have been discovered by means of document survey method. At the end of study it has been discovered that there are many statements in Kutadgu Bilig that can be used in listening and speaking teaching such as: "Don't say a word much but on time and little, settle thousands of words in one word."; "One cannot get master by talking much but listening much master becomes number one."; "Do know that two types of person do not speak: one who does not know and the one who is deaf mute."; "You said it too much, be careful, it should keep its freshness, too much talk bores people."; "Listen to every single word but take the necessary ones only, leave the unnecessary ones there." and from these words, it is stated that several rules may be elicited for speaking and listening teaching.

Key words: Kutadgu Bilig, speaking and listening skills

INTRODUCTION

The most basic component of communication, language is an important tool which provides transfer of emotions and thoughts from generations to generations, make the society have consciousness of being nation and provide disclose of views, emotions, wishes in all fine details (Aksan, 2000). This tool is developed by use of reading and writing skills as well as listening and speaking skills.

Listening and speaking skills have been focused on during all history because of the importance they have. During history authors, poets, scientists said numerous quotas about importance of these skills and emphasized these skills in their works. Another philosopher who said very valuable and important words regarding these skills is Yusuf Has Hacıp who was a poet and scientist. In Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacıp addresses individual, society and state relations, knowledge, customs and virtues needed by man, social order and solutions suggested for internal conflicts occurring in social life. The views in the work are exemplified by means of proverbs, figurative expressions and words of well-known people (Kudret, 87. 1995).

METHOD

In this study the document review method is employed (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 39). The aim of the study is to find out the words about speaking and listening skills in Kutadgu Bilig and to elicit various rules about these two language skills based on such words.

FINDINGS

Words About Speaking Skill in Kutadgu Bilig

162. It is the language which is the translator of understanding and knowledge, appreciate fluent language enlightening the mankind.

163. It is the language that make mankind valuable and mankind finds happiness with it, it is the language that devalue a person and cause him/her beheaded.

164. Language is lion, look, it lies on the threshold, dear house holder, be careful it may cause you lose.

165. What says a man who has suffered from his words, act according to this word, keep it in mind all the times.

166. I suffer a lot from my words, not behead be but let me cut my tongue

167. Be careful with your words, keep your tongue so you are not beheaded, your tooth is not broken.

Words About Listening Skill in Kutadgu Bilig

960. Listen to the words of the wise, don't object and don't say anything unless you are asked.

1009. Listen much but speak less, say words with mind and decorate with information.

1013. Listen to necessary words from the old and tell the young to act accordingly.

1014. You should listen much but speak one by one.

1015. Speaking much does not make you scholar but listening much makes you head.

1301. Listen every word but don't believe immediately, don't disclose your secret, keep it strictly secret.

CONCLUSION

Several rules that can be exploited in speaking teaching have been elicited from Kutadgu Bilig at the end of the study. In the work various matters have been expressed such as it should not be lied, the speaking going beyond the purpose should not be made, some words cannot be taken back once said, therefore, it should be careful when speaking, smiling and sweet talk should be reflected in the actions, little works said on time can settle thousands of problems, speaking unnecessary may discredit the speaker, talking too much and unnecessarily may result in resenting, may lose the freshness and bore the audience, in case of fearing of harm of language all the times, all useful words would stay where they are and no benefit can be achieved. The matters concerning speaking skill teaching are expressed by means of words such as "Do know that two types of person do not speak: one who does not know and the one who is deaf mute", "Listen much but speak less, say words with mind and decorate with information." "the one not speaking is called deaf the one speaking too much is called chatterbox." "the one talking too much is called chatterbox and the one not talking is called "deaf" by the wise. "Don't say a word much but on time and little, settle thousands of words in one word."

Several rules that can be exploited in listening skill teaching have been elicited from Kutadgu Bilig in the study. Matters such as listening every word but selection of only necessary information from what heard, carefully listening the words of the experienced people, addressing tough words with sweet words, listening the words of the wise, not objecting such people unnecessarily, listening more than speaking, tolerating painful words, which can be taken into account in listening skill teaching, have also stated in the work. The matters related to listening skill teaching such as "Listen to every single word but take the necessary ones only, leave the unnecessary ones there", "Listen every word but don't believe immediately, don't disclose your secret, keep it strictly secret.", "Assume that you have not heard and assume you have not seen what you have seen" have been expressed.

From all of those data, it is concluded that many sentences in Kutadgu Bilig can be exploited in speaking and listening skills teaching.

KAYNAKÇA

- Akbayır, Sıddık (2007). Dil ve Diksiyon Yazılı ve Sözlü Anlatım Bozuklukları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aksan, Doğan (2000). Her Yönüyle Dil, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arı, Gökhan (2006). Dinleme/İzleme Öğretimi, Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi Ed: Cemal Yıldız, Ankara: Pegema Yayınları.
- Aydın, Gülnur ve Şahin, Abdullah (2009). “İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Türkçe Dersi Dinleme Farkındalıklarının Belirlenmesine Yönelik Bir Anket Geliştirme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9):454.
- Batur, Zekarya (2012). “Divânü Lûgati’t-Türk’te Anlama ve Anlatma Becerilerine İlişkin Örnekler” , *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/2: 219-231.
- Doğan, Yusuf (2011). Dinleme Eğitimi, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Doğan, Yusuf (2008). “İlköğretim Yedinci Sınıf Öğrencilerinin Dinleme Becerisini Geliştirmede Etkinlik Temelli Çalışmaların Etkililiği”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2):261-286.
- Göğüş, Beşir (1978). Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi. Ankara: Gül Yayınevi.
- Güneş, Firdevs (2007). Türkçe Öğretimi ve Zihinsel Yapılandırma, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hacip, Yusuf Has (2006). Kutadgu Bilig, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Kudret, Cevdet (1995). Örnekli Türk Edebiyatı Tarihi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özbay, Murat (2009). Anlama Teknikleri II Dinleme Eğitimi, Ankara: Öncü Basımevi.
- Özbay, Murat ve Melanlıoğlu, Deniz (2012). “Türkçe Öğretim Programlarının Dinleme Becerisi Bakımından Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/1:87-97.
- Özçay, Müjgan (2005). Sesler, Sözler, Etkiler, İstanbul: Soysal Yayınları.
- Özdemir, Emin (2008). Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sever, Sedat (1997). Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme, Ankara: Anı Yayınları.
- Şenbay, Nüzhet (2009). Söz ve Diksiyon Sanatı, İstanbul: YKY Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2005). Ankara: TDK Yayınları.
- Uluç, Esra (2010). Güzel Güzel Konuşmak İstiyorum, İstanbul: Carpe Diem Kitap.
- Umagan, Suat (2007). Dinleme Eğitimi, İlköğretimde Türkçe Öğretimi, ed:Ahmet Kırkkılıç ve Hayati Akyol, Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.